

Antidogma - Susan Blackmore: A vallások mint mémplexek

2014 január 04. Flag

Szöveg méret

90
Mentés

- 0

Értékelés kiválasztása
Még nincs értékelve

Mérték

Tetszik vagy nem tetszik, különféle vallások vesznek körül bennünket. A világ nagy vallásai évezredeken át fennmaradtak, befolyásolják kalendáriumainkat, pihen?napjainkat, m?veltségünket és neveltetésünket, hiedelmeinket és erkölcsünket.

Az emberek világszerte szédít? mennyiség? id?t és pénzt áldoznak isteneiknek, és pompás építményeket emelnek, hogy ezekben végezzék szertartásaikat. Semmilyen módon nem szabadulhatunk a vallásoktól, de a memetika révén megérthetjük, hogyan és miért gyakorolhatnak ekkora hatalmat.

A világ valamennyi nagy vallása apró kultuszként kezdte pályafutását, rendszerint egy karizmatikus vezet?vel, és az id?k folyamán aztán némelyikük emberek milliárdjai között terjedt el az egész bolygón. Képzeljük el, milyen rengeteg apró kultusznak kellett virágoznia a világtörténelem folyamán. A kérdés az: ez a néhány miért maradt fenn, hogy hatalmas vallássá váljék, míg dönt? többségük egyszer?en elenyészett vezet?jük halála vagy híveik kis csoportjának szétszóródása miatt.

Dawkins els?ként adott erre memetikai magyarázatot (Dawkins, 1986, 1993, 1996b), bár a vallásról megfogalmazott gondolatait gyakran bírálták (Bowker, 1995; Gatherer, 1998). A római katolikus vallást vette példának. A katolicizmus mémjei közé tartozik egyebek között a mindenható és mindentudó Isten eszméje, az a hit, hogy Jézus Krisztus az Isten fia volt, aki született Sz?z Máriától, kereszthalála után feltámadott, így most (és mindörökké) meghallgatja imáinkat. Ráadásul a katolikusok még abban is hisznek, hogy papjaik a gyónás után megszabadítják ?ket b?neikt?l, a pápa szó szerint Isten nevében beszél (Ha például hittételekkel kapcsolatban nyilatkozik (a fordító megjegyzése).), és amikor a papok miséznek, a kenyér és a bor szó szerint Krisztus testévé

és vérévé változik.

Akit nem fert?ztek meg a kereszténység mémjei, annak végs? soron bizarrnak t?nnek ezek az eszmék. Hogy lehet egy láthatatlan Isten egyszerre mindenható és mindentudó? Miért kell elhinnünk azt a két évezredes mesét, hogy egy sz?z szülte meg gyermekét? Mi a jelent?sége annak, ha azt mondjuk, hogy a bor „szó szerint" Krisztus vérévé változik? Hogyan halhatott meg valaki a b?neinkért, amikor még meg sem születtünk? Hogyan támadhatott fel a halálból, és hol tartózkodik most? Hogyan fejtheti ki hatását egy némán magunkban elmondott imádság?

Sokféle állítással találkozhatunk, amely szerint az imádság hatásosan gyógyítja a betegeket, és erre még egy kevés kísérleti bizonyíték is akad (Benor, 1994; Dossey, 1993), de a kísérletek közül nem sokat ellen?riztek megfelel?en a placebohatás, az elvárások és a spontán felépülés szempontjából, s?t egyes esetekben az t?nt ki, hogy a legmélyebben vallásos emberek a legkisebb valószín?séggel gyógyultak fel heveny betegségekb?l (King és mtsai, 1994). Az igények ellenére, noha az emberek évszázadokon keresztül imádkoztak uralkodócsaládjaik és államf?ik egészségéért, nem sok eredmény mutatkozott, és napjaink modern vallásos gyógyítói is képtelenek bármilyen számottev? különbség elérésére a kórházakban. És akkor itt van még az a töménetlen háború, amelyben mindkét oldalon teljes természetességgel imádkoznak Istenhez, hogy segítse meg honfitársaikat, és ölje meg az ellenséget. Mégis az egész világon emberek milliói vallják magukat katolikusnak, és imádkoznak Jézushoz, annak anyjához, Máriához és az Atyaistenhez. Értékes idejükb?l és pénzükb?l rengeteget áldoznak arra, hogy támogassák és terjesszék hitüket, ugyanakkor a katolikus egyház a világon a leggazdagabb intézmény. Dawkins (1993) elmagyarázza, hogy a vallásos mémek, ha nem is igazak, de sikeresek lehetnek.

A katolikus Isten egész id? alatt figyel, és megbünteti az engedetlen embereket. Parancsolatainak megszeg?ire a legrettenetesebb büntetések várnak: például örökké fognak égni a pokolban. Ezeknek a fenyegetéseknek nehéz a végére járni, mert az Isten és a pokol láthatatlan, és a félelem már gyermekkortól elkísér. Az egyik barátom mutatott egy könyvet, amely gyermekkorának egykori kincsei közé számított. Egy jó kisfiú és egy rossz kisfiú képe volt benne. Ha valaki széthajtotta kabátjuk két szárnyát, a jó kisfiú belsejében egy fehér és fényesen sugárzó szívet talált, míg a rossz kisfiú szívét annyi fekete pötty borította, ahány b?nt elkövetett. Képzeljük el ennek a képnek az erejét, ami kor nem láthatunk bele saját testünkbe, és csupán arra kényszerülünk hogy elképzeljük a kis fekete pöttyöket, amint egyre csak gy?lnek amikor beszélgetünk az osztályban, vagy puskázunk dolgozatírás közben; amikor elvesszük a n?vérünk játékát, vagy elcsenjük a csokoládés kekszet; amikor csúnya gondolatok járnak a fejünkben, vagy kételkedünk Isten igazságosságában és jóságában... mindegyik egy-egy fekete pötty.

Miután félelemben n?ttünk fel, a katolicizmus megszabadít ett?l bennünket. Ha Krisztus felé fordulunk, megbocsátást nyerünk. Ha töredelmesen megbánjuk b?neinket, ha katolikusként neveljük fel gyermekeinket, ha rendszeresen járunk misére, Isten meg fog bocsátani nekünk még akkor is, ha értéktelenek és b?nösök vagyunk. Isten szeretete mindig rendelkezésünkre áll, de megvan az ára, és ezt az árat sokszor észre sem vesszük, mert annyira készségesen fizetjük meg. Ez az ár a nagy mennyiség? id?, energia és pénz, amit befektetünk vallásunkba - más szavakkal a mémek javára dolgozunk. Ahogy Dawkins rámutatott, a katolikusok kitartóan dolgoznak, hogy terjesszék katolicizmusukat.

Korábban már ismertettem néhány mémtrükköt, amelyet a New Age mémplexei használnak. Mindezek megtalálhatók a vallásokban is. El?ször is, a földönkívüli eltérítés és a halál közeli élmény mémjeihez hasonlóan, a vallások valódi feladatot látnak el. Választ kínálnak egy sor olyan kérdésre, amely egyid?s az emberiséggel, mint például: Honnan származunk? Miért élünk itt? Hová kerülünk halálunk után? Miért van tele a világ szenvedéssel? A vallásos válaszok talán hamisak, de legalább válaszok. A vallásos elkötelezettség azt az érzést keltheti az emberekben, hogy valahová tartoznak, és azt is kimutatták, hogy az id?sek körében javítja a társadalomba való bekapcsolódást (Johnson, 1995). A vallások olyan hasznos szabályokat is magukban foglalhatnak az életmódra vonatkozóan, mint például a judaizmus étkezési törvényei vagy a tisztaság és a higiénia szabályai, amelyek egykor megóvhatták az embereket egyes betegségekt?l. Ezek a hasznos feladatok más mémek boldogulását is segítik.

Az igazság trükkje szabadon alkalmazható. Jó néhány vallásban az Isten és az Igazság gyakorlatilag egymás megfelel?je. Aki visszautasítja a hitet, elfordul az igazságtól; aki megtérít másokat, igaz hittel ajándékozza meg ?ket. Ez talán furcsának t?nhet, amikor annyi vallási állítás világosan hamisnak látszik, de számos ok indokolja hatékony m?ködésüket. Például akinek a vallással kapcsolatban mély élményei vannak, hajlamos arra, hogy felvállalja ennek a vallásnak a mémjeit; aki szeret vagy csodál valakit, kétkedés nélkül elhiszi annak igaznak vélt állításait; végs? soron az emberek még hazudhatnak is Istenért, és sikerül meggy?zniük magukat, valamint másokat, hogy ezt az igazság nevében teszik - amikor például a „kreacionista (a teremtés tanában hív?) tudósok" ezt állítják: „Az ?Igazság? az, hogy a Föld csupán hatezer éves, és ezt azzal támasztják alá, hogy közben tagadják a megkövesedett csontleletek létezését, vagy azt állítják, hogy a teremtés óta a fénysebesség lelassult, és csak

ebb?l ered a gigantikus világegyetem, valamint bolygónk régiségének illúziója" (Plimer, 1994).

A szépség megihleti a hitet, és közelebb visz bennünket Istenhez. A világon a leggyönyör?bb épületeket Buddha, Jézus és Mohamed nevében emelték. Nemkülönben gyönyör? szobrok és vonzó történetek találhatók a hinduizmusban; de ugyanígy léteznek színes ólomberakásos üvegablakok, áhítatot kelt? festmények és illusztrált kéziratok; felemel? zenem?vek, amelyeket remeg? gyermekek és hatalmas kórusok énekelnek, vagy amelyek hatalmas orgonákon zengnek fel. A mély érzelmek végül a vallásos mámorban és elragadtatásban csúcsosodnak ki, ami magyarázatot követel - és kap. Az eksztázis eléggé valódi, de a mémek szemszögéb?l a szépség csak egy másik trükk, amely segíti szaporodásukat.

Az önzetlenség trükkje áthatja a vallási tanításokat. Sok hív? valóban jó ember. Hite nevében segít felebarátain, pénzt ad a szegényeknek, igyekszik becsületesen és erkölcsösen élni. Ha ez sikerül neki, az emberek általában megszeretik és csodálják ?t, ezért hajlamosabbak is, hogy példaképüknek tekintsék és utánozzák. Ilyen módon nemcsak a jó és a becsületes magatartás terjed, hanem mindaz a vallásos mém is, amely ehhez a magatartáshoz köt?dik. Ezzel együtt jár a jó magatartás látszata. A képmutatás akkor virágozhat, amikor a jóságot nemcsak jóindulatú és önzetlen magatartásként határozzák meg, hanem hozzátartozik a vallás parancsolatainak és kötelezettségeinek a betartása is. Az egyházaknak, templomoknak és zsinagógáknak adományozott pénz legnagyobb részét nem a szegényekre vagy a szükséget szenved?kre fordítják, hanem a vallási mémek fenntartására, méghozzá azáltal, hogy gyönyör? épületeket emelnek, és fizetik a papságot. A mémeket terjeszt? tevékenységeket szintén "Jónak" állítják be, még ha hasznuk megkérd?jelezhet? is, mint amikor például imákat mondanak egy meghatározott id?ben, hálát mondanak az égnek minden étkezéskor, és a hét egy napját az Úr imádására tartják fenn. Ilyen módon minden hív? rengeteget áldoz idejéb?l a hit fenntartására és terjesztésére.

Sokan szentként tisztelik Teréz anyát. Valóban, nemsokára hivatalosan is szentté avatja a katolikus egyház. Rajongói a valódi önzetlenség és önfeláldozás h?sn?jének tekintik. De mit tett tulajdonképpen? Kalkutta lakói közül sokan azzal vádolják, hogy elterelte a figyelmet a város szegényeinek valódi szükségleteir?l, rossz hírbe keverte Kalkuttát, és csak azokat segítette, akik készek voltak elfogadni a katolikus tanításokat. Kétségtelenül hevesen ellenezte a magzatelhajtást és a fogamzásgátlást. Az általa támogatott emberek körében sok olyan n? is megfordult, aki nem tudott hozzájutni fogamzásgátló tablettákhoz, de nem sok esélye volt arra, hogy elkerülje a meger?szakolást, és ha emiatt áldott állapotba került, szinte semmilyen egészségügyi ellátásban nem részesülhetett. Teréz anya katolikus meggy?z?dése alapján mégis állhatatosan ellenezte azt az egy dolgot, ami a legalapvet?bb segítséget nyújthatta volna mindegyiküknek: hogy szabadon dönthessenek testükr?l termékeny életszakaszukban. Bármit gondolunk is arról, hogy mennyire segítette valójában Kalkutta éhez? lakóit, nem kétséges, hogy magatartása hatékonyan terjesztette a katolikus mémeket az önzetlenség fortélyának alkalmazásával.

Még az ördögöt és a kegyetlenséget is be lehet állítani "jó"-nak. A Korán államaiban jónak számít, hogy száz korbácsütést mérnek a házasságtör? n?re, és semmilyen sajnálat nem jár neki. Azt gondolhatnánk, a muzulmán n?k elkerülhetik ezt oly módon, hogy nem követnek el házasságtörést, de Warraq (1995) kínos részletességgel elmagyarázza, milyen az élet azokban az országokban, ahol szigorúan ragaszkodnak az iszlám törvényeihez. A n?knek nincs erejük ahhoz, hogy ellenálljanak a szexuális zaklatásnak, és utána el kell fogadniuk a büntetést, mialatt a férfiak, akik meggyalázták ?ket, szabadon távozhatnak. Mivel a n?k megvetés tárgyai, egy férfi feltételezhet?en nem érint meg olyan n?t, aki felett nincs hatalma. A n?ket ennélfogva rendszeresen elzárják a külvilágtól, és ha mégis kiengedik ?ket, a férfi mögött kell haladniuk, és öltözékük sem lehet akármilyen: egyes országokban ez azt jelenti, hogy tet?t?l talpig köntös borítja ?ket, amelyen csak egy keskeny sáv hagyja szabadon a szemet. Egy mozlim akkor "jó", ha bet? szerint engedelmeskedik az ilyen törvényeknek, függetlenül azoktól a gyötrelmekt?l, amelyeket ezek okoznak.

Visszatérve a jóság és az önzetlenség sokkal becsületesebb alkalmazásához, Allison (1992) elmélete a „jótékonysági mintákról" különösen jól illik a vallásokra. Egyik általános szabálya az, hogy „Légy jó közeli kulturális rokonaidhoz", ami a rokonszelekció memetikai megfelel?je. De honnan tudhatjuk, kik azok? Ez a szabály az egyes kultúrákban túlnyomórészt függ?legesen viszi át a biológiai rokonságot, mert ezekben a kultúrákban a biológiai rokonainktól kapjuk meg mémjeink legnagyobb részét, de a vízszintes átvitelhez a felismerés más eszközei szükségesek. Az egyik az, hogy „Légy jó azokhoz, akik hozzád hasonlóan cselekednek". Ez úgy m?ködik, hogy ha látunk valakit, aki hozzánk hasonlóan cselekszik, akkor valószín?, hogy mindketten közös kulturális ?sökre tekinthetünk vissza. Ha most én segítek neki, sokkal valószín?bb, hogy ? sikeres lesz, és azáltal, hogy továbbadja mémjeit, közöttük lesz az is, amely szerint „Légy jó azokhoz, akik hozzád hasonlóan cselekszenek". Allison ezt „jelöl?rendszer"-nek nevezi. Ilyen példákat hoz fel: egyesek turbánt viselnek, vagy tartózkodnak bizonyos ételekt?l, de idesorolhatjuk azokat is, akik szurkolnak a Manchester United focicsapatának, kedvelik a hip-hop zenét, térdet

hajtanak, vagy gurujuk apró arcképét hordják a nyakukban. Allison azt is megjegyzi, hogy a költséges vagy nehezen megtanulható jelöl?rendszerek a kívülállókat el is rettenthetik attól, hogy a saját céljaikra használják ki ezeket. Eltekintve a nyelvekt?l, jó példát szolgáltatnak erre a vallási szertartások is. Egyes rítusok megtanulására éveket kell fordítani, más szertartások vagy jelöl?rendszerek elfogadása pedig - például a rituális körülmetélés - kétségtelenül nagy elszántságot kíván egy feln?tt ember részér?l.

Az ilyen önzetlenségnek az az eredménye, hogy az emberek jóindulatú és nagylelk? magatartást tanúsítanak csoporttársaikkal, de nem a kívülállókkal szemben. Ez növeli a jó érzést a csoport tagjaiban, ennélfogva valószín?vé teszi, hogy utánozzák egymást, és továbbadják hitüket. Pontosan ezt látjuk a legnagyobb világvallásokban is. Noha az a Parancsolat, hogy „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat", közkelet?en azt jelenti, hogy „szeress mindenkit", törzsi összefüggésben - amikor el?ször leírták - sokkal inkább bet? szerinti jelentésének betartását követelte meg, más szavakkal: szeresd a saját törzsedet és a saját családodat, de senki mást ne (Hartung, 1995). Még az a felszólítás is, hogy „ne ölj", eredetileg csak a csoporttagok megölésének tilalmát jelenthette. Hartung rámutat, hogy a Talmud szerint a rabbik csak akkor tartottak egy izraelita b?nöst gyilkosnak, ha az illet? szándékosan ölt meg egy másik izraelitát, de ha más embert ölt meg, az nem számított. Egyes vallások kifejezetten bátorítják a gyilkosságot és a háborút ha az más vallásúak ellen irányul. Az Iszlám fatva és dzsihád igazolja a hitetlenek megölését, és különösen azokét, akik megsértik vagy megtagadják a hitet. 1989 februárjában Khomeini ajatollah híres fatvája Salman Rushdie írót sújtotta. Ez határozottan felszólít minden muzulmánt arra, hogy ölje meg Rushdie-t, aki könyvében, a Sátáni versekben meggyalázta a szent Koránt. Amikor egy vallás megtagadása vagy kritikája ilyen súlyos büntetéssel jár, a mémek roppant ügyesen védekeznek.

A hinduk, a muzulmánok és a keresztények egyaránt újból és újból háborúkat vívtak Isten nevében. Amikor néhány száz spanyol lemészárolta az Inka Birodalom lakóinak ezreit, és ezzel egy egész civilizáció pusztulását indította el, mindezt Isten dics?ségére és a szent katolikus hit nevében követték el. Kifinomultabb módszerekkel a különféle vallások misszionáriusai még napjainkban is így pusztítanak el ?si kultúrákat. Hajdan embereket kínoztak meg, elevenen égettek el vagy l?ttek le csak azért, mert másban hittek. A vallások azt tanítják: Isten azt akarja, hogy terjesszük az egész világ iránti igaz megértését, ennélfogva jónak tekinthet? az emberek megcsonkítása, meger?szakolása, kifosztása, meglopása és meggyilkolása.

Már láthattuk, miként védi meg az összeesküvés-elmélet az ufómémeket; hasonló mechanizmusok óvják a vallásos mémeket. Amint Dawkins (1993) rámutat, a jó katolikus hisz - nincs szüksége bizonyítékra. Kétségtelenül az a spirituális, a vallásos meggy?z?dés mértéke, hogy eléggé hiszünk-e minden fenntartás nélkül olyan teljesen képtelen dolgokban, mint például abban, hogy a bor valóban vérré változik. Ez az állítás nem tehet? próbára, mert a kehelyben lév? folyadék íze, illata és állaga alapján a borra hasonlít - egyszer?en csak el kell hinnünk, hogy ez valóban Krisztus vére. Ha kétség gyötörne bennünket, ellen kell állnunk neki. Isten nemcsak láthatatlan, hanem „titokzatos módon beleköltözik" a borba. A rejtély az egész csomag része, és önmagában is csodálatra méltó. Ez az ellen?rizhetetlenség védi meg a mémeket a visszautasítástól.

A híres vallásos szövegek tárolják a mémeket, és így meghosszabbítják a vallási mémek élettartamát. A hittudós Hugh Pyper (1998) úgy jellemzi a Bibliát, hogy a valaha alkotott legsikeresebb szövegek egyike. „Ha ?a legéletrevalóbb fennmaradásának? jelszava egyáltalán érvényes, akkor a Biblia látszik a valódi jelöltnek a legéletrevalóbb szöveg megtisztel? címére" (70. oldal). Több mint kétezer nyelvre fordították le, ezek közül némely nyelven többféle változatban létezik, és még olyan országban is, mint Japán - ahol a lakosságnak alig egy-két százaléka keresztény -, az otthonok több mint egynegyedében ?riznek bel?le egy példányt. Pyper szerint a nyugati kultúra éppen a Bibliának kedvez, hogy még több Biblia készüljön.

De miért olyan sikeres ez a szöveg? Mert úgy változtatja meg környezetét, hogy növeli lemásolásának esélyét. Ezt például olyanképpen éri el, hogy számtalan továbbadásra váró parancsot hordoz, és aki olvassa, annak a számára nélkülözhetetlennek tünteti fel magát. Hihetetlenül alkalmazkodóképes, és mivel tartalmának számos része önellentmondásos, arra lehet felhasználni, hogy többé-kevésbé bármilyen tettet vagy erkölcsi álláspontot igazoljanak vele.

Amikor a mémek szemszögéb?l vizsgáljuk a vallásokat, megérthetjük sikereik okát. Ezek a vallásos mémek nem a siker szándékával indultak útnak. Egyszer?en csak olyan magatartásformák, eszmék és történetek voltak, amelyeket az egyik személy lemásolt a másikról annak a hosszú történelmi folyamatnak a során, ahogyan az ember meg akarja érteni a világot. És sikeresnek bizonyultak, mert olyan kölcsönösen egymást támogató csoportokba ver?dtek, amelyek magukban foglalták mindazokat az ügyes trükköket, amelyek biztonságosan tárolták ?ket agyak, könyvek és épületek millióiban, és ismételten még több ilyen jelleg? tárolónak adódtak át. Közben er?s érzelmeket ébresztettek, és furcsa élményeket idéztek el?. A valódi kérdésekre válaszként mítoszokat

hoztak létre, s ezeket a mondákat az ellen?rizhetetlenségük, a fenyegetések és az ígérgetések óvták meg. El?ször megteremtették, aztán gyengítették a félelmet, hogy az engedékenység látszatát keltsék, majd felhasználták a szépség, az igazság és az önzetlenség fogásait, hogy el?segítsék saját terjedésüket. Ez az oka, hogy miért vannak még mindig velünk, és miért szabályozzák rendszeresen emberek millióinak magatartását olyan eszmékkel, amelyek hamisak, vagy teljesen ellen?rizhetetlenek.

Senki sem tervezte meg ezeket a nagy vallásokat a maguk összes okos fortélyával. Inkább fokozatosan fejl?dtek ki a memetikai szelekció révén. Ám napjainkban az emberek szándékosan használnak memetikai trükköket a vallások terjesztésére és a pénzkeresésre. Mémszerkesztési technikájukat gazdag tapasztalatból és kitartó kutatásból merítették. Ez hasonló ahhoz, amit a hírverés és az értékesítés terén alkalmaznak, így a rádióval, a televízióval és az internettel mémjeik sokkal messzebbre és gyorsabban jutnak el, mint bármikor korábban. Billy Graham tévéevangélista stílusa jó példa erre. Azzal kezdi, hogy félelmet ébreszt az emberekben, emlékezteti ?ket a világban végbemen? szörny?ségekre valamint saját tehetetlenségükre és halandóságukra. Aztán bemutatja a tudományt, mint amely nem tud választ adni a kérdésekre, és a világ bajainak okozója, majd arra biztatja az embereket, hogy adják át magukat Isten mindenható akaratának, aki üdvözülésük egyetlen reménysége. Az üdvözülés élménye er?teljes érzelmeket kelt, és az emberek tömegével fordulnak Isten felé.

Más evangélisták gyógyítással terjesztik az Igét. Láthattuk már, amint a rendes pszichológiai folyamatok tökéletesen m?ködnek, hogy az ember jobban érezze magát még akkor is, amikor valójában nem is kezelik. Ez tehát er?teljes ösztönzés azoknak az Isten-mémeknek az átvételére, amelyek s?r?n kísérik a gyógyítást. Nem kis költség és nehézség árán lehet csak Lourdes-ba utazni. Ám az elvárások óriásiak. A spirituális gyógyítók barátságosak, magatartásuk meggy?z?, és tényleg úgy festenek, mint akik tör?dnek bajainkkal.

Egyesek azonban csalnak a gyógyításban. Az 1980-as években Peter Popoff és felesége, Elizabeth embermilliókat terelt Istenhez és dollármilliókat a családi kasszájukba kett?jük gyógyító küldetése révén. Hallgatóik hatalmas tömege énekelt, imádkozott, és figyelte, amint súlyos betegek tántorognak fel a színpadra, ami viharos érzelmeket keltett, miközben a Popoff házaspár adakozásra szólította fel a közönséget. Amint Peter teljes kórmegállapítást adott a betegségekre, és bejelentette, hogy a szenved?ket meggyógyította, az emberek elfelejtették, hogy egy órával korábban Elizabeth végigment a hallgatóság sorain, és összeszedte azokat az imalapokat, amelyekre az emberek felírták nevüket, lakáscímüket, betegségeiket és más fontos adataikat. Ezeket az információkat aztán a színpad mögötti számítógép adatbázisába táplálta, és rádióadóval sugározta a Peter bal füle mögötti vev?készülékbe (Stein, 1996).

Az ilyenféle csodák mind arra szolgálnak, hogy meggy?zzék a hitetleneket. Jézus például a vízen járt, és halottakat támasztott fel, a 19. századi spiritualista médiumok „ektoplazmá"-ból hoztak létre szellemformákat, és a transzcendentális meditáció tapasztalt gyakorlói azt állítják, hogy lebegésre képesek. Egyes emberek hatásosan kombinálják a különleges er?ket az önzetlenség trükkjével, ahogyan azt Angliában a rajongva szeretett nagymama médium, Doris Stokes tette, amikor a hallgatóság soraiba elszórtan azokat az ügyfeleit ültette, akik már ismerték ?t, és így milliókat tett bolonddá (I. Wilson, 1987). Ezeknek az ügyfeleknek a többsége nemrég megözvegyült feleség, férj vagy olyan szül? volt, aki megnyugtatást nyert Stokes üzeneteib?l, de talán könnyebben megbirkózott volna bánatával, ha a halál tényének elfogadásához kapott volna segítséget.

Mindebb?l nem azt a következtetést akarom levonni, hogy nincsenek valódi ideák egyik vallásban sem. Az általam leírt mémikus mechanizmusok lehet?vé teszik, hogy a vallások teljesen hamis alapon is virágozzanak, de persze létezhetnek olyan igaz eszmék, amelyek beágyazódnak közéjük. Ahogyan egyes alternatív gyógyítók jól megélnek abból, hogy néhány hatékony kezelést is alkalmaznak, ugyanígy a vallások is tartalmazhatnak a félrevezet? mítoszok mellett érvényes felismeréseket is.

Számos vallás gyökerezik olyan misztikus hagyományokban, amilyen például a 14. században talált A tudatlanság felh?je kézirat vagy a keresztény Norwichi Gergely tanításainak gy?jteménye; ilyenek az iszlám szúfi bölcseletei vagy a megvilágosodásról szóló történetek a buddhizmusban. Ezek a hagyományok a közvetlen szellemi tapasztalatot hangsúlyozzák, amely sokszor elmondhatatlan, ennélfogva nehezen adható tovább. Az önkéntelen misztikus élmények során az emberek jellegzetes módon úgy érzik, hogy felvillant el?ttük a világ a maga valóságában. Úgy érzik, hogy énjük egyesült a külvilággal, az egész világegyetemmel, s a mindenségben van az egység és a fény. Ezek tényleg valódi felismerések lehetnek (úgy hiszem, azok), de önmagukban nem túl sikeres mémek, és gyorsan elnyomják ?ket azok a sokkal er?teljesebb vallásos eszmék, amelyeket korábban leírtam.

Jó példát szolgáltat erre a buddhizmus. Ha hiszünk a történeteknek, Buddha egy fa alatt üldögélt, miközben lázasan vágyott a dolgok megértésére, míg végül megvilágosodott. Ezután már azt tanította, amit látott: önmagában minden üres, az élet nem ad kielégülést, a szenvedés a sóvárgásból vagy a köt?désb?l ered, és a sóvárgás megsz?nése vezet a fájdalomtól való megszabaduláshoz. Lefektette a viselkedés erkölcsi törvényeit, valamint arra oktatta tanítványait, hogy saját maguk érjék el üdvözülésüket szorgalommal, elméjük lecsendesítésével és azzal, hogy figyelmük egy pillanatra sem lankad.

Mindez nem valami kényelmes magatartás. Voltaképpen azt jelenti, hogy magunkra vagyunk utalva egy alapvet?én bizonytalan világban és senki sem segít rajtunk. És ha egyáltalán valamit szemügyre veszünk, hogy megpróbáljunk javítani rajta, ezzel már elfog bennünket a sóvárgás, és beköszönt a szenvedés. A megvilágosodás nem olyasmi, amit meg lehet szerezni; egyszer?en csak feladása tulajdonképpen mindennek. Ahogyan egyik tanítványom megfogalmazta: „Nem tudnám elviselni, hogy ne kívánjam a csokoládét. Még elképzelni sem tudom, hogy ne sóvárogjak a csokoládéra, egyedül csak azt, hogy semmi után sem sóvárgok."

Akkor hát mi történik az ehhez hasonló súlyos eszmékkel? Talán meglep? módon mégis fennmaradhatnak - és ezt meg is teszik -, amikor szakadatlan láncban sokszorosan átadódnak az ihlet? és megvilágosodott tanítóktól a szorgalmasan igyekv? tanítványokig. A zen buddhizmus szigorúan ragaszkodik a legegyszer?bb tanításokhoz, nincsenek benne istenek és rejtett er?k; sem az önzetlenség vagy a szépség fortélyai. Arról van szó, hogy mindenkinek a maga számára kell megtalálnia az igazságot, csupán azt kell gyakorolnia, hogy ül, és figyeli elméjét, amíg az nem tisztul ki.

Ezek a nehezen érthet? eszmék úgy maradtak fenn, hogy csaknem teljesen kihaltak Keleten, és most széles körben terjednek Nyugaton (Batchelor, 1994). A buddhizmus egyéb formái azonban sokkal népszer?bbek az egész világon. Ilyen például a tibeti buddhizmus a maga számtalan hatalmas istenével, gyönyör? épületeivel, festményeivel és azokról a csodálatos tettekr?l szóló történeteivel, amelyeket a szutrák, az énekek és a vallási szertartások idéznek fel. Akár igaz, akár hamis felismerések alkotják valamely vallás magját, az okos mémek voltaképpen mindig arra törekszenek, hogy legy?zzék ?ket a szaporodásért folytatott csatában.

Most már láthatjuk, hogyan és miért képesek a vallások ennyire er?teljes és kitartó tevékenységre. Ezután két további kérdést szeretnék megvizsgálni. El?ször: szerepet játszottak-e ezek a mémek és a gének együttes evolúciójában? Másodszor: hogyan változnak a vallások napjainkban, amikor a korszer? technika terjeszti a mémeket?

A vallások és a gének együttes evolúciója

A koevolúciós kérdés a következ?: befolyást gyakoroltak-e a múltban virágzó vallásos mémek arra, hogy melyik gén legyen sikeres? Ha igen, ez újabb példája lenne a memetikus késztetésnek. Itt most találgatni fogok, de remélem, hogy az általam felvetett kérdések némelyikére a jöv?ben folytatott kutatások megadhatják a választ.

Keveset tudunk az ?si vallásokról. Bizonyítékunk van arra, hogy a 130 000-40 000 évvel ezel?tt élt Neander-völgyiek eltemették halottaikat, de ?k valószín?leg nem a közvetlen ?seink voltak. Körülbelül 50 000 évvel ezel?tt következett be valami, amit néha úgy neveznek, hogy a „nagy ugrás el?re", amit az jellemez, hogy tökéletesedett a szerszámkészítés, kezdetét vette a m?vészet és az ékszerek készítése, ezt onnan tudjuk, hogy e tárgyakat néha a halott mellé temették. A vallási hiedelmekkel kapcsolatban csak sejtésekre támaszkodhatunk, de a temetkezési szertartásokból legalább a túlvilág képzetére következtethetünk. A modern vadászó-gy?jtöget? társadalmakban változatos vallásos hiedelmeket találunk, ezekbe beletartozik egyebek között az ?sök imádata, a papoknak és a sámánoknak tulajdonított különleges er? és a túlvilágban való hit. Így tehát feltételezhetjük, hogy az ember vallása kezdetben valami hasonló lehetett.

Az ?semberek csapatokban vagy törzsi közösségekben éltek, és csak fokozatosan fejl?dtek ki a még bonyolultabb rétegz?dés? társadalmak. A vezéri hatalomra vagy rangra épül? közösségekben mindig megoszlik a munka annyira, hogy egyesek teljesen megszabadulhatnak az élelmiszer-el?állítás kényszerét?l; ?k a különféle jellegzetes uralkodók a katonák és a papok kíséretében. Diamond (1997) többféle érvvel támasztja alá: a vezéri közösségekben az eszmerendszereknek és a vallásoknak az a feladatuk, hogy igazolják a vagyon újraelosztását, az uralkodók tekintélyét és a hadviselést. A f?nökök jellemz? módon óriási vagyont sajátítanak el a dolgozó emberekt?l, és egy részét arra használják, hogy hatalmuk látványos jelképeiként óriási templomokat építtessenek, vagy közmunkákat végeztessenek. Az emberek elfogadhatják, hogy javaikat elveszik t?lük - ahogyan az adózásba is beletör?dnek a modern társadalmakban -, ha cserébe megfelel? el?nyökben részesülnek. Ilyen el?ny lehet egyebek között az er?szak visszaszorulása a társadalomban, az ellenséggel szemben való védelem vagy a létesítmények közösségi használata. Néha az uralkodó és a pap ugyanaz a személy, de nagyobb közösségekben külön papok vállalják magukra a vallási teend?ket. A papok gondoskodnak a vallásos hiedelmek terjesztésér?l és szabályozásáról; és a hiedelmek felhasználásával igazolják azoknak az embereknek a letiprását, akikt?l még több árut és hatalmat lophatnak el.

Memetikai kifejezésekkel - ami most egyre megy - a vallásos mémek nagyobb valószín?séggel maradnak fenn és másolódnak, mint a verseng? mémek. Például azok a vallások, amelyek nem igényelnek papokat, nem szednek adót, és nem emelnek impozáns épületeket, az id?k folyamán hátrányba kerülhettek. Ez a magas szervezettségi fokú és többréteg? társadalmak szaporodását jelentette, valamint olyan papokét, akik tanították és fenntartották a vallást. A vallási mémek tehát fontos szerepet játszottak az emberi társadalmak kialakulásában.

A kérdés most az, hogy menet közben az együttes evolúció befolyásolta-e a géneket. E. O. Wilson (1978) úgy tekintett a vallásokra, mint amelyek kihívást jelentenek az általa újonnan teremtett tudományág, a szociobiológia számára, ezért hosszan eltöprengett, vajon a vallásos hiedelmek miként vezethettek genetikai el?nyhöz. Például a vallások gyakran állítanak tilalomfákat fert?zési veszélyt hordozó táplálékokkal, valamint vérfert?zéssel és egyéb kockázatos nemi tevékenységgel szemben, ugyanakkor arra bátorítják a hív?ket, hogy minél nagyobb és gondosan védett családjuk legyen. Ilyen és ehhez hasonló módon a vallásos hiedelem a hív?k génjeinek javára válik, így a gének fennmaradása is várható. Az evolúciós pszichológus Steven Pinker (1997) szerint a vallási hiedelmek azoknak az agyi egységeknek a melléktermékei, amelyeknek tervrajza más feladatok végrehajtását szolgálja eredetileg; a szellemek és az istenek az állatokról és az emberekr?l alkotott fogalmainkon alapulnak; a

természetfeletti er?k a természeti er?kb?l következnek; a más lakott világok ideáját az álmok és a révült állapotok támogatják. Ahogy ? fogalmaz: „a vallásos hiedelmek a képzelet hiánya miatt érdemelnek figyelmet (az Isten féltékeny férfi; a menny és a pokol valóságos hely; a lelkek olyan emberek, akiknek szárnyuk n?tt)" (Pinker, 1997, 557. oldal). Ezek a szerz?k egyrészt azt bizonyítják, hogy a vallások memetikai el?nnyel járnak, vagy olyasmiknek a melléktermékei, amik egykor genetikai el?nyt jelentettek. De nem vizsgálják meg sem a memetikai el?nynek, sem a mémek ösztönözte géneknek a lehet?ségét.

Valójában több módon is hatást gyakorolhattak a mémek a génekre. A papok azzal tehetnek szert hatalomra és rangra, hogy el?re látnak (vagy csak úgy t?nik, hogy el?re látnak) id?járást, betegséget vagy terméskárokat; templomokat építenek, vagy kapcsolatba kerülnek templomokkal és más grandiózus épületekkel; drága és látványos öltözéket hordanak; és azt állítják, hogy természetfölötti er?kkel rendelkeznek. Számos kultúrában a papokat vagy az uralkodókat isteni ranggal ruházzák fel. Tudjuk, hogy a n?k szívesebben választanak magas rangú férfit, így ezek a férfiak több utódot hagynak maguk után vagy azáltal, hogy több feleségük van, vagy olyan n?t?l is gyermekük születik, aki nem a feleségük. Még azokban a társadalmakban is, ahol a papok n?tlenségre vannak kötelezve, és ennélfogva nem tudják (vagy legalábbis nem kellene) továbbadni a génjeiket, más emberek velük társulva szerezhetik meg a hatalmat. Ha ez a vallásos magatartás segíti az embereket többféle élettárs megszerzésében, akkor azok a gének, amelyek arra tették hajlamossá ?ket, hogy els?sorban még vallásosabbak legyenek, szintén virágozni fognak. Ilyen módon a vallásos magatartásra késztet? gének száma növekedni fog a vallásos mémek miatt.

A „vallásos magatartásra késztet? gének" eszméje egyáltalán nem valószín?tlen fejl?dési irány: olyan géneket jelent, amelyek az embereket hajlamosabbá teszik a vallásos hiedelmekre és magatartásformákra. Az agy fejl?dése a gének ellen?rzése alatt megy végbe, és ismeretesek olyan adatok, amelyek szerint egyes agyak az átlagosnál hajlamosabbak a vallásos hitre és élményre. Például azok az emberek, akiknek megbízhatatlanul m?ködik a halántéklebenye, sokkal nagyobb valószín?séggel számolnak be misztikus, pszichikai és vallásos élményekr?l, valamint hisznek a természetfölötti er?kben, mint azok, akiknek a halántéklebenye megbízhatóan m?ködik (Persinger, 1983). Sok más lélektani változathoz viszonyítva közismert a vallásosságról, hogy még napjainkban is van egy örökölhet? összetev?je. Például az egypetéj? ikrek vallásos meggy?z?dése sokkal er?sebben hasonlít egymáséra, mint a nem egypetéj? ikreké vagy az egyszer? utódoké. Múltunkban legalább annyi genetikailag szabályozott változat létezhetett a vallásos magatartásban, mint napjainkban - vagy akár több is. Ha ez igaz, két hatás képzelhet? el. Az els?: a memetikai környezet éreztette hatását, akár pozitívan válogatódtak ki a vallásos magatartásra késztet? gének, akár nem (növelve vagy csökkentve általában a vallásos magatartás megnyilvánulását). Másodszor: egy adott korszaknak a vallása befolyásolhatta az olyanfajta géneket, amelyek fennmaradtak (vagyis azokat, amelyek azt a fajta vallásos magatartást hozták létre, amely a legjobban illet ehhez a valláshoz). Így m?ködik a memetikus ösztönzés.

Csoportszelekció

Létezik egy másik mód is, ahogyan a vallási mérnek feltehet?en serkentik a géneket: ez a csoportszelekció. Az egész fogalomkör meglehet?sen hányatott múltra tekinthet vissza, és vitáktól terhes. A 20. század elején azért hívták segítségül, hogy minden olyan viselkedésformát megmagyarázzanak vele, amely elképzelhet?en jót tesz egy csoportnak vagy népességnek. A biológusok számtalanszor hivatkoztak a „csoportalkalmazkodás"-ra vagy a „faj érdeké"-re anélkül, hogy fogalmuk lett volna a lehetséges mechanizmusokról. Williams klasszikus könyve, az Adaptation and Natural Selection (Alkalmazkodás és természetes szelekció, 1996) rámutatott a hibákra: például önz? egyedek mindig beszivároghatnak az önzetlen csoportba, és jól élhetnek a saját hasznukra. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a csoportoknak lassú az életciklusuk az egyedekéhez képest, és az egyedek nemritkán átköltözhetnek egyik csoportból a másikba. Ez azt jelenti, hogy az egyedi alkalmazkodás szinte mindig túlsúlyban van a csoporthoz való alkalmazkodással szemben. Ennélfogva nem kell olyan er?nek tekintenünk a csoportszelekciót, amely arra készteti az egyedeket, hogy feláldozzák saját genetikai boldogulásukat „a csoport érdekében".

A legtöbb biológus ma már gyenge er?nek tekinti a természetben a csoportszelekciót (Mark Ridley, 1996). De néha bekövetkezik a csoport szintjén való szelekció. Itt segítségünkre lehet Dawkins, aki különbséget tesz a replikátor és a hordozó között. A biológia legnagyobb részében a replikátor (amelyr?l másolatok készülnek) minden egyes gén, míg a hordozó az egész szervezet, mint például az egyedi macskák, szamarak, orchideák vagy csótányok, amelyek élnek vagy elpusztulnak, és a folyamat során vagy továbbadják génjeiket, vagy nem. Egy ilyen hordozóban valamennyi génre ugyanaz a sors vár. Ilyenkor (a leggyakoribb esetben) a szelekció a szervezet szintjén megy végbe.

Egyes esetekben azonban a szervezetek egész csoportja életben marad vagy elpusztul, így a csoportban az összes gén egyszerre semmisülhet meg. Ha ez bekövetkezik, akkor a csoport a hordozó, és azt mondhatjuk, hogy a szelekció a csoport szintjén megy végbe. Ez érvényes például egész kihaló fajokra is vagy állatok olyan elszigetelt közösségeire, amelyek például egy kis szigeten élnek, ahol egyes csoportok fennmaradnak, mások nem. Ezekben az esetekben nem támad ellentét az egyedi és a csoportszelekció között (ahogy ez felvet?dött az önzetlen magatartással kapcsolatos vitában), mert a kiválogatódás a csoport szintjén m?ködik.

Ridley (1996) arra a következtetésre jut, hogy a csoportszelekció csak akkor érvényesül, ha az elvándorlási arány valószín?tlenül kicsi, és a csoport kihalási aránya valószín?tlenül nagy. Másképpen ezt úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a csoportszelekciót részesítik el?nyben azok a mechanizmusok, amelyek csökkentik a különbségeket a biológiai rátermettség terén a csoporton belül, és növelik a különbségeket a csoportok között, így összpontosul a kiválogatódás a csoportszintre (D. S. Wilson és Sober, 1994).

Ezt a fajta mechanizmust a mémek szolgáltathatják. Valójában Boyd és Richerson (1990) már matematikai modelleket használt annak a megvilágítására, hogy a csoportszelekció els?sorban akkor következik be, amikor a magatartás módosulására kulturálisan tesznek szert, és ez még a nagy csoportokban, illetve dönt? arányú elvándorláskor is m?ködhet. Ebben az a fontos, hogy a mémek pontosan azt a hatást válthatják ki, hogy csoporton belül csökkentik, csoportok között pedig növelik a különbségeket.

Vegyük például az étkezési szokásokat. Tegyük fel, hogy az emberek egyik csoportjának legf?bb táplálékát a parti vizekben él? kagylók adják, és az itt lakó emberek már kidolgozták a módszereket, hogyan f?zhetik meg kocsonyás táplálékukat, és szabadíthatják ki ?ket tekn?jükb?l, míg az emberek másik csoportjában tabunak számít a kagylók fogyasztása. Egy csoporton belül er?sebben hasonlítanak egymásra az emberek, a különböz? csoportokban él?k viszont eltérnek egymástól. A csoportok között nem könny? az átjárás a hosszú id? alatt kialakult ízlés és a nehezen megtanulható ételkészítési módszerek miatt. Bizonyos környezeti feltételek között az els? csoport jobban boldogul, mert több fehérjéhez jut, más környezetben viszont a második csoport jár jobban, mert tagjai megmenekülnek az esetlegesen fert?zött ételt?l kapható halálos betegségt?l. Amikor betegségek ütik fel a fejüket vagy járvány tör ki, az egész csoport élete vagy halála függ a következmenyekt?l. Számos vallás fontos részét alkotják a táplálkozással kapcsolatos tilalmak. A hith? zsidók nem esznek kagylót vagy disznóhúst és étkezés közben nem keverik a húst a tejjel. A buddhisták és a hinduk jelent?s része vegetáriánus, mert nem akar állatot ölni. Azok a hiedelmek, amelyek meger?sítették ezeket a tabukat, talán hozzájárultak egyes csoportok életben maradásához és mások kihalásához - annyi bizonyos, hogy génjeik és mémjeik egyaránt követték ezt a sorsot.

A vallások a nemi életbe is beleszólnak, az együttm?köd? magatartás bizonyos fajtáit támogatják, valamint szabályozzák az agressziót és az er?szakot. Noha sokan azt hiszik, hogy a primitív törzsek eszményi és békés életet élnek, ez a mítosz (mint annyi más az embertanban) mára léggömbként pattant szét. Napoleon Chagnon (1992) antropológus sok éven át élt a janomamö indiánok között a brazíliai es?erd?ben, miközben vadászattal és ideiglenes kertekben termesztett növényi táplálékkal tartotta fenn magát. Olyan er?szakos világot ír le, ahol mindennapos a falvak közötti háború, és egy gyilkosságra még több gyilkosság a megtorlás. Hasonló történeteket jegyeztek fel a világ számos más részében is. Új-Guineában a faju nev? nomádok egyik csoportja kis családi közösségekben él, és ritkán találkozik más családokkal a várható vérbosszú miatt, amelyet maga után vonna egy ilyen érintkezés. Súlyos veszélyekkel terhesek azok az összejövetelek, amikor például menyasszonyokat cserélnek. Jó néhány törzsi társadalomban az elhalálozás gyakori okai között az is szerepel, hogy meggyilkolják az illet?t (Diamond, 1997). Noha a modern városokban az emberek többsége azt hiszi, egyre nagyobb a kockázata annak, hogy megölik, voltaképpen az itteni lakók nagyobb biztonságban vannak, mint egy nemzetségi vagy törzsi társadalomban. A kormányzással és a vallással kialakuló szervezetek tehát csökkentik az ilyenfajta er?szakot. Ezzel azonban igazolást kapnak a nagyobb méret? háborúk.

A hadviselés története f?ként annak a története, miként öldösték egymást vallási okokból az emberek. A genetikai önérdeken túl a vallások szolgálnak az embereknek indítékot, hogy feláldozzák életüket másokért - ez olyasmi, amire nem kerül sor nemzetségi és törzsi tarsadalmakban. Fiatal emberek azt hihetik, hogy jó dolog meghalni Istenért, h?sies tett, ha megölik ?ket egy vallásháborúban, mert akad egy hely a számukra a mennyben. Az a társadalom, amelyben a merész fiatalok el vannak szánva, hogy meghalnak elveikért, valószín?leg megnyeri a háborút egy olyan társadalommal szemben, ahol többet tör?dnek saját maguk védelmével vagy családjuk megbosszulásával. Így a gy?zelem a mémek gy?zelme, amelyek els?sorban hozzák létre a különbséget, és a géneké, mert a fennmaradók továbbadják ?ket.

Most már láthatjuk, miért lehet fontos a csoportszelekció a memetikában. A vallás jó példája annak a mechanizmusnak, amely csökkenti a csoportbeli különbségeket, ugyanakkor növeli a csoportközi eltéréseket és a

csoportkihalás arányait. Számos vallásban bátorítják az alkalmazkodást, büntetik a tiltott magatartásformákat, felnagyítják a hív?k és a hitetlenek közötti különbségeket; táplálják a félelmet és a gy?löletet azokkal szemben, akik másban hisznek; és megnehezítik vagy teljesen lehetetlenné teszik a különféle vallások közötti átjárást. A vallási csoportok közötti csatározás mindennapi jelenség, és evolúciós történetünkben számos csoport élete vagy halála a vallásától függött. Mindez er?sen valószín?síti, hogy csoportszelekcióra került sor. Ha kezdetben genetikai különbségek lettek volna a csoportok között, akkor bizonyos csoportok fennmaradása és másoknak a kipusztulása befolyásolta volna a génállományt. Ebben az esetben viszont azt mondhatjuk, hogy a vallási mérnek mozgatták a géneket.

Ez valószín?leg akkor válik a legizgalmasabbá, amikor például felfedezhet? valamilyen genetikai ok, amiért az egyik csoport fölvett egy vallást, egy eltér? csoport pedig másik vallást választott. Képzeljük el a korai emberfélék két szomszédos csoportját, ahol az egyik csoportban véletlenül er?sebb a genetikai hajlam arra, hogy bonyolult módon temessék el halottaikat. Ez nem is olyan valóságtól elrugaszkodó ötlet, ha emlékezünk arra, hogy az elásás és az eltemetés viselkedésformái genetikai szabályozás alá esnek számos állatfajban a hernyóktól a nyulakig és a darazsaktól a kutyákig.

Ez a genetikai hajlam bátorította fel azután ezeket az embereket, hogy kialakítsanak egy olyan vallást, amely az ?sök imádatán és a túlvilági életen alapul - ezeket nevezhetjük túlvilághív?knek. Eközben a másik csoport olyan vallást fejlesztett ki, amely a természet szellemeinek imádatán alapul - ?ket természethív?knek nevezhetjük. A túlvilághív?k ezután belekóstoltak a háborúba, és kialakult bennük az a meggy?z?dés, hogy ?seik szellemei segítik ?ket, és egyénileg a mennybe jutnak, ha megölnek egy ellenséget; közben a természethív?k csak a saját érdekükkel tör?dtek. Ennek következtében a túlvilághív?k egyre több háborút nyertek a természethív?kkel szemben; mémjeik terjedtek - és ugyanígy a génjeik is. Az eredeti szertartásos temetési magatartásra késztet? gének tehát kiválogatódtak egy olyan csoportszelekció során, amelyet a mémek ösztönöztek.

Nem azt állítom, hogy pontosan ebben a sorrendben követték egymást az események, hanem hogy ez az általános mechanizmus formálhatta az emberi természetet, és jelölhette ki ?seink vallási törekvéseit. Az alapelv általános, és elméletileg bármelyik alkalmazható a genetikai hajlamra, amilyen például a törekvés a hasonlóságra, a vallásos tapasztalatokra, a szertartások és az istentiszteletek élvezetére, vagy hogy higgyünk a túlvilági életben. Ez a folyamat kedvez?en hathatott még olyan génekre is, amelyek máskülönben hátrányosak lettek volna a rátermettség szempontjából, vagy kihalásra ítélt olyan géneket, amelyek máskülönben javították volna az életrevalóságot. Így az emberi természet néhány vonását nem az határozta meg, hogy mi a jó a géneknek, hanem hogy mi a jó a mémeknek. Hiedelmeink abba az önt?formába csepeghettek, amelyet már kialakított a genetikai szelekció. Ha valóban ez történt, akkor ez azt jelenti, hogy napjainkban magától értet?d?en vagyunk vallásos lények éppen hosszú memetikai történetünk miatt.

A vallások óriási hatalommal rendelkeztek az évezredek során, de változnak az id?k és velük együtt a vallások is. Az egyik szembeszök? változás, hogy a függ?leges átadás egyre inkább háttérbe szorul a gyorsabb vízszintes átadáshoz képest (lásd 194. oldal). Minél több új eszme zúdul ránk a televízió, a rádió, az újságok és az internet révén, annál hajlamosabbá válunk az összehasonlításra, és kényes kérdéseket teszünk fel. Így aztán sajnos egyáltalán nem meglep?, hogy Afganisztánban a tálibok iszlám mozgalma betiltotta a televíziót és a rádiót, tehát bármilyen készüléket találnak, azonnal elpusztítják, és tulajdonosát megbüntetik. Ugyanakkor olyan országokban, ahol virul a tömegtájékoztatás és a hírforgalom, a régi vallások egyes trükkjei már nem m?ködnek többé a bevált tökéletességgel. Amikor az emberek filmeket nézhetnek, m?vészeti galériákba járhatnak, és tetszés szerint bármilyen muzsikát meghallgathatnak, a szépség trükkje kevésbé hatásosnak bizonyul. Amikor a televízió révén szemtanúi lehetünk a vallási háborúk szörny? pusztításainak, az önzetlenség trükkje már nem látszik vonzónak. Amikor a keresztény vezet?k azon vitatkoznak, hogy a homoszexualitás valódi b?n-e, az igazság trükkje lassan megkopottá válik.

A múltban a nagy családokat pártoló vallások azért bizonyultak sikeresnek, mert így több ember született, aki átvette szülei hitét. Lynch (1996) számos példát sorakoztat fel az ?si iszlámtól a viszonylag új és egyre sikeresebb mormon hív?kig, hogy ezek a vallások az utódok növekv? száma miatt terjednek. De nem tesz világos különbséget a függ?leges és a vízszintes átadás hatása között. A modern vízszintes átadás során az emberek kevésbé köt?dnek szüleik hitéhez: ahogy a mérnek mind gyorsabban terjednek, a születés mértéke mindinkább veszít jelent?ségéb?l. Ennélfogva azt várhatnánk, hogy a térít? vallások jobban járnak a m?szakilag fejlett társadalmakban. Újfajta vallások megjelenésére számíthatunk, és arra is, hogy azok a régi hitek maradnak fenn, amelyeknek a mémjei alkalmazkodni tudnak a változó id?khöz, míg mások a kihalás szélére sodródnak.

Kétlem, hogy az emberiség valaha is teljesen megszabadul a vallásos hitt?l. Ha a felsorolt érvek helyesnek

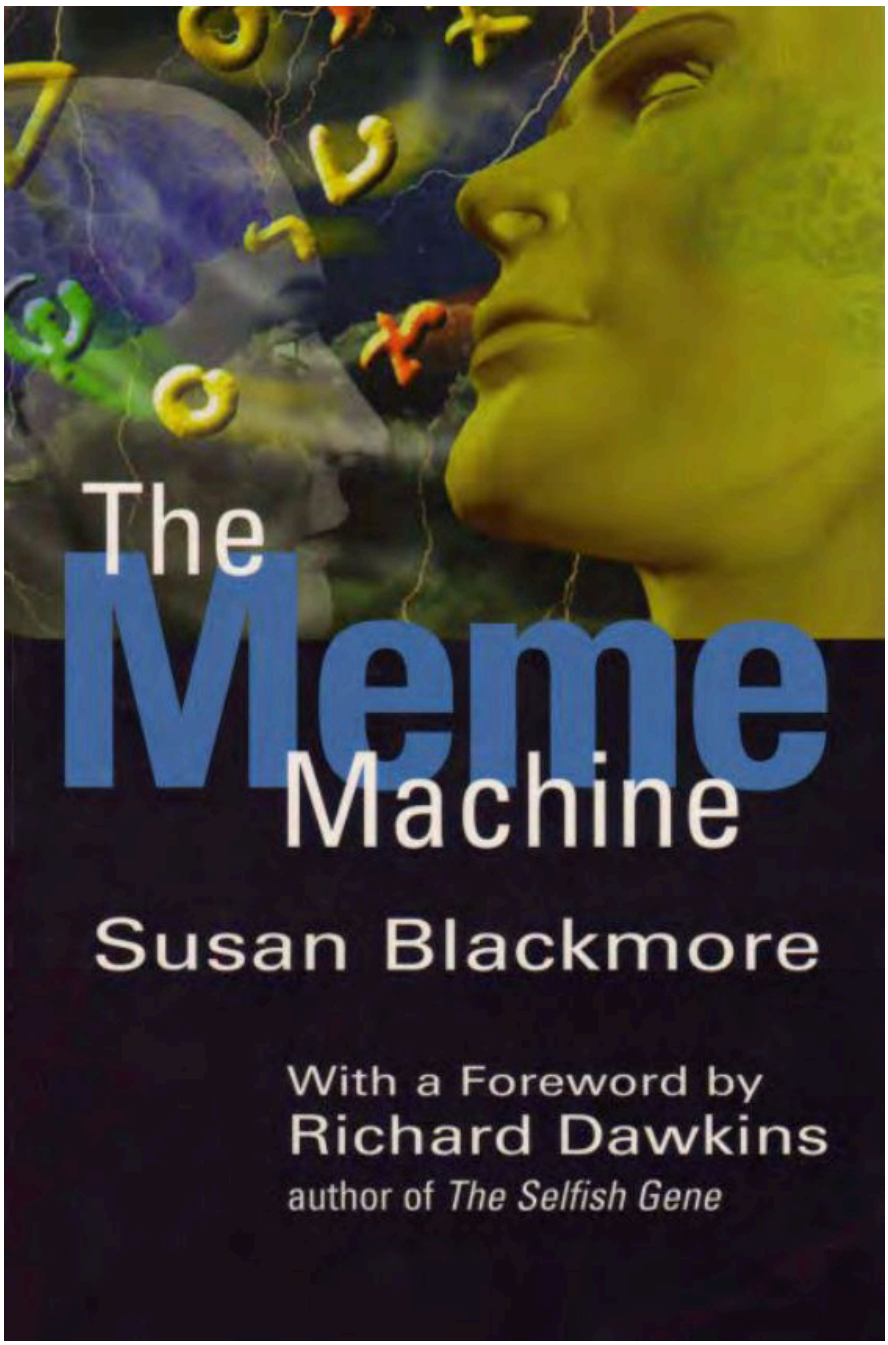
bizonyulnak, akkor a vallásokat két igen lendületes er? hajtja el?re. El?ször is az emberi elme és az agy úgy formálódott, hogy különösen fogékonnyá váljék a vallásos eszmék iránt; másodszor a vallási mémek bevethetik a legjobb mémtrükköket a bevált tartalékból, hogy biztosítsák saját fennmaradásukat és szaporodásukat. Ez magyarázhatja a vallások konok életrevalóságát a tudományosan m?velt társadalmakban, valamint azt, hogy kudarcot vallottak azok a politikai dogmák alapján álló törekvések, amelyekkel egyes társadalmakban megpróbáltak eltörölni minden vallásos megnyilvánulást. Agyunk és elménk talán úgy formálódott, hogy természetes módon vallásos legyen, ezért tényleg nehéz a logika és a tudományos bizonyítékok segítségével gondolkodásunk megváltoztatása. Nehéz, de nem lehetetlen.

Tudomány és vallás

Utaltam már arra, hogy bizonyos értelemben a tudomány fölötte áll a vallásnak, és most szeretném megvédeni ezt a nézetet. A tudományt - a valláshoz hasonlóan - mémplexek tömege alkotja. Vannak benne elméletek és feltevések, módszertani eljárások és kísérleti modellek, intellektuális hagyományok és régóta fennálló hamis nézetek. A tudomány tele van emberek által kiagyalt ötletekkel, önkényes megállapodásokkal és történelmileg beleépült fanyar véleményekkel. A tudomány éppúgy nem „a végs? igazság", mint bármely más mémplex. De a memetika olyan összefüggésrendszert teremthet, amelyben világosabban látszik, miért kínál meggy?z?bb igazságot a tudomány, mint a vallás.

A természetes kiválogatódás révén szervezetünk tervrajza úgy alakult, hogy igazságkeres? lénnyé váltunk. Észlel?rendszerünk úgy fejl?dött, hogy h? modellt adjon a világról, és pontosan meghatározza, mi történik a közeljöv?ben. Agyunk szerkezete arra szolgál, hogy hatékonyan oldjuk meg a gondokat, és határozott döntéseket hozzunk. Természetesen észlelésünk csak részleges, és döntéseink sem tekinthet?k mindig ragyogónak - de használhatatlannak éppen nem mondhatók. Ha nem volnának mémjeink, ez a rendszer sokkal jobban m?ködne; s a lehet? legtökéletesebben megértenénk a világot, amennyire csak lehet?ségünk nyílik ilyen körülmények között. De hát vannak mémjeink, és a mémekkel együtt nemcsak a világ újszer? ellen?rzésére és m?ködésének el?rejelzésére nyílik lehet?ségünk, hanem jelentkeznek a mémtrükkök, az ingyenél? mémek, a félrevezet? mémek és a hamis mémek is.

A tudomány alapjában véve folyamatnak tekinthet?, olyan módszerek készletének, amellyel igyekszünk megkülönböztetni az igazi mémeket a hamisaktól. Legmélyén az az elképzelés húzódik meg, hogy több eredményt érünk el, ha elméleteket kovácsolunk a világról, és ezeket próbára tesszük, mint ha észlel?rendszereinkre támaszkodnánk. A tudomány nem tökéletes. A kutatók néhanapján csalnak, hogy hatalomra és befolyásra tegyenek szert, hamis eredményeik pedig évtizedekig fennmaradhatnak, miközben jövend? kutatók tucatjait vezetik félre.

Hamis elméletek burjánzanak a tudományban éppúgy, mint a vallásban, és sokszor ugyanazokból az okokból. A megnyugtató eszmék nagyobb valószín?séggel bizonyulnak tartósnak, mint a riasztók; az embert magasztaló eszmék sokkal népszer?bbek, mint azok, amelyek ezt nem teszik. A törzsfejl?dés elmélete azért ütközött hihetetlen ellenállásba, mert olyan képet vázolt fel az emberiségr?l, amely sokaknak egyáltalán nem tetszett. Valószín?leg ugyanez lesz érvényes a memetikára is. Ám a tudomány lényegét az a módszer adja, hogy minden elképzelést alá kell vetni a gyakorlat próbájának. A kutatóknak el?re meg kell mondaniuk, mi fog történni, ha egy bizonyos elmélet érvényes, és aztán rá kell jönniük, mik a következményei ennek. Pontosan így próbáltam eljárni a memetika elméletével kapcsolatban.

A vallások nem ezt teszik. A vallások elméleteket dolgoznak ki a világról, és aztán megakadályozzák, hogy ezeket bárki ellen?rizze. A vallások szelíd, vonzó és megnyugtató eszmékkel látnak el bennünket, majd ezeket az igazság, a szépség és a jóság álruhájába bújtatják. Ennek tudható be, hogy olyan elméletek is terjedhetnek, amelyek hazugok, csúnyák vagy szörny?ek.

Befejezésként megállapíthatjuk, hogy nem találunk olyan végs? igazságokat, amelyek egyszer s mindenkorra kizárják a vitákat, hanem csak többé-kevésbé igaznak látszó elméletekkel és jobb vagy rosszabb jóslatokkal kell beérnünk. De határozottan védem azt az álláspontot, hogy legjobb formájában a tudomány sokkal több igazságot tartalmaz, mint a vallás.

(Részlet Susan Blackmore: A mémgépezet; Kulturális gének - a mémek cím? könyvéb?l)

antidogma.hu

Tisztelt olvasók! Legyenek olyan kedvesek és támogassák "lájkukkal" a **Flag Polgári Magazin** facebook oldalát, a következ? címen: https://www.facebook.com/flagmagazin
- Minden "lájk számít, segíti a magazin m?ködését!

Köszönettel és barátsággal!

www.flagmagazin.hu

Ajánló